

QADIMGI ERONNING SOSONIYLAR IMPERIYASI

Pardayev Ahrorqul Hasanovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi,

Nosirova Marjona Qaxxor qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sosoniylar imperiyasi (224–651) qadimgi Eron tarixida siyosiy, madaniy va diniy uygʻonish davri sifatida tahlil qilinadi. Davlat markazlashgan boshqaruv, kuchli harbiy tizim, Zardushtiylikni davlat dini sifatida mustahkamlash va xalqaro savdo aloqalarini rivojlantirish orqali mintaqaviy qudratga erishgan. Shu bilan birga, adabiyot, musiqa va arxitektura sohalaridagi yutuqlari keyingi asrlarda Eron va Sharq madaniyatiga chuqur ta'sir ko'rsatgan.

Kalit soʻzlar: Sosoniylar imperiyasi, Eron, Zardushtiylik dini, tarix va siyosat, harbiy tizim, iqtisodiyot va madaniyat, adabiyot, musiqa, arxitektura.

Yaqin va O'rta Sharqda hukmronlik qilgan markazlashgan va kuchli siyosiy tuzilma bo'lgan Eron Sosoniylari davlati Rim va Vizantiya imperiyalari bilan olib borgan siyosiy va harbiy raqobati orqali mintaqada muhim o'rin tutadi. Sosoniylar imperiyasi qadimgi Eron tarixida siyosiy, madaniy va diniy jihatdan muhim bosqichni ifodalaydi.

Sosoniylar davlati Ardashir I tomonidan tashkil etilgan, 224–651-yillarda faoliyat ko'rsatgan va Parfiya sulolasining zaiflashuvi fonida barpo etilgan markazlashgan davlat bo'lib, Zardushtiylikni davlat mafkurasi sifatida mustahkamladi. Sosoniylar davri xalqaro savdo, iqtisodiy rivojlanish, san'at, adabiyot va ilm-fan jihatidan yuksalgan davr sifatida tarixiy e'tiborga loyiqdir. Sosoniylar imperiyasi III asr boshlarida, Parfiya sulolasi zaiflashgan va ichki nizolar

kuchaygan bir paytda, Fors viloyatidagi mahalliy zodagonlar orasidan kuchli siyosiy kuch sifatida shakllandi[2].

Ardashir I Parfiya shohi Artabon V ni magʻlub etib, 224-yilda oʻzini “Shohanshoh” deb eʼlon qildi va Sosoniylar davlatiga asos soldi. Shu bilan Eron tarixida markazlashgan siyosiy hokimiyat qayta tiklandi[7].

Siyosiy boshqaruv markazlashgan boʻlib, imperiya yirik viloyatlarga boʻlingan edi. Har bir viloyatga shoh tomonidan tayinlangan satraplar boshchilik qilgan, ular soliq yigʻish, ichki tartibni taʼminlash va harbiy kuchlarni tayyorlash bilan shugʻullangan. Shoh oliy sarkarda boʻlib, yirik janglarda bevosita qoʻmondonlik qilgan, bu esa uning siyosiy mavqeini mustahkamlagan[4].

Sosoniylar imperiyasi hududi Sharq va Gʻarb oʻrtasida strategik ahamiyatga ega boʻlgani sababli, **Ipak yoʻli savdosi markazlaridan biri** boʻldi. Imperiya Xitoy, Hindiston va Vizantiya bilan faol savdo aloqalarini rivojlantirdi. Hunarmandchilik, ipakchilik, metall oʻymakorligi va arxitektura sohalari keng rivojlandi. Toq Kisra saroyi, shoh saroylari va olov ibodatxonalari bu davr sanʼatining yorqin namunalari sifatida saqlanib qolgan[1].

Sosoniylar davrida Zardushtiylik rasmiy davlat dini boʻlib, ruhoniylar siyosiy tuzumning muhim qismiga aylandi. Zardushtiylik nafaqat diniy eʼtiqod, balki davlat mafkurasi sifatida ham faol ishlatilgan. Shu bilan birga, yahudiylilik, nasroniylilik, buddizm va manixeylik kabi boshqa diniy oqimlar ham mavjud boʻlgan.

Adabiyot va musiqa madaniy hayotning muhim tarkibiy qismlaridan biri boʻldi. Zardushtiy matnlari — Avesto — qayta yigʻilib tartibga keltirildi. Tarixiy rivoyatlar va dostonlar jamlanib, keyinchalik *Shohnoma* singari epik anʼanalarga asos boʻldi. Musiqa saroy va diniy marosimlarda keng qoʻllanildi, Xusrav Parviz davrida yashab ijod qilgan hofiz **Barbad** bir necha oʻnlab kuylari bilan mashhur boʻldi[6].

Sosoniylar imperiyasining harbiy tizimi ikki asosiy tarkibga ega edi: yadro boʻlib xizmat qilgan kasbiy otliq zodagonlar (asvaran) va zaruratda safarbar qilinadigan viloyat qoʻshinlari. Harbiy boshqaruv markazlashgan boʻlib, qoʻshinlarni

safarbar qilish, jang maydonini tashkil etish va razvedka faoliyatini nazorat qilish shohning bevosita qoʻlida boʻlgan[5].

Sosoniylar Vizantiya imperiyasi bilan bir necha bor urush olib borib, oʻz hududini kengaytirdi. Shu bilan birga, Mesopotamiya, Kavkaz, Kaspiyboʻyi va Markaziy Osiyo mintaqalari bilan siyosiy aloqalarni mustahkamladi. VII asr boshlarida imperiya ichki siyosiy nizolar, iqtisodiy tanazzul va uzoq davom etgan urushlar tufayli zaiflashdi. Arabiston yarimorolidan kuchayib kelayotgan islomiy qoʻshinlar Eron hududiga yurish boshladi. 651-yilda soʻnggi shoh **Yazdigard III magʻlub boʻlib, Sosoniylar imperiyasi qulab tushdi**[3].

Xulosa qilib aytganda, Sosoniylar imperiyasi nafaqat siyosiy qudrat, balki madaniy uygʻonish va diniy birlik timsoli sifatida tarixiy ahamiyatga ega. Iqtisodiy rivojlanish, xalqaro savdo, kuchli harbiy tizim, markazlashgan boshqaruv va sanʼat hamda adabiyotdagi yutuqlar bilan bu davr qadimgi Sharq tarixining eng muhim bosqichlaridan biri sifatida eʼtirof etiladi. Ichki siyosiy beqarorlik, iqtisodiy tanazzul, diniy va ijtimoiy qarama-qarshiliklar qulashga sabab boʻldi. Shunga qaramay, Sosoniylar madaniy merosi keyingi asrlarda ham Eron va Markaziy Osiyo madaniyati rivojida chuqur iz qoldirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Asqarov A., Oʻzbekiston tarixi: xrestomatiya. III-jild. Toshkent. 2023. 122-124-b.
2. Mirkomilov B., “Fors hududida Sosoniy imperiyasining shakllanishi”, ilmiy maqola. Toshkent. 2024. 15-b.
3. Daryaee T., Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire. (tarjima). London & New York. 2009. 1-256-b.
4. Christensen A., L’Iran sous les Sassanides. Kopenhagen (tarjima) / Parij. 1936. 1-559-b.
5. Zarrinkoub A., Two Centuries of Silence (tarjima). Tehran. 1957. 1-350-b.
6. “Sosoniylar davlati”, Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2005. 450-452-b.
7. “An Introduction to the Sasanian Dynasty”, ilmiy maqola (tarjima). Online. 2024. 1-20-b